

הרב שלמה זאב פיק

שינוי מקרבן לקרבן*

א. טעם האיסור לשנות קודשים מקרבן לקרבן

ב. האם המשנה מקרבן לקרבן עובר בלאו?

ג. שיטת רש"י

סיכום

א. טעם האיסור לשנות קודשים מקרבן לקרבן

בפרשת בחוקותי נאמר:

אַךְ בְּכוֹר אֲשֶׁר יִבְכַּר לֵה' בְּבִהְמָה לֹא יִקְדִּישׁ אִישׁ אֶתוֹ אִם שׂוֹר אִם שֶׂה לֵה' הוּא

(ויקרא כ"ז, כו).

חז"ל בספרא דרשו שאיסור זה קיים גם בשאר הקודשים, ואסור לשנות את קדושתם:

אין לי אלא בכור, מנין לכל הקדשים שאין משנים אותו מקדושה לקדושה? תלמוד

לומר: "בבהמה לא יקדיש איש אותו" (ספרא, פרשה ח, ג).

כך נפסק גם ברמב"ם:

המשנה את הקדשים מקדושה לקדושה עובר בלא תעשה, שנאמר: "בבכור לא יקדיש

איש אותו", שלא יעשנו עולה או שלמים, והוא הדין לשאר הקדשים שאין משנין אותן

מקדושה לקדושה (הל' תמורה פ"ד הי"א).

בטעם האיסור ביאר רש"י:

"לא יקדיש איש אותו" – לשם קרבן אחר, לפי שאינו שלו (רש"י ויקרא כ"ז, כו).

כלומר: האיסור להקדיש קרבן בכור לקרבן אחר נובע מהעובדה שהקודשים אינם

שייכים למקדיש, ומשום כך גם בדיעבד אם הקדישו את הבכור הקדושה לא חלה.

והנה, בספר איגרות הגר"ד הלוי¹ הקשה מו"ר הרב יוסף דב סולובייצ'יק זצ"ל על

רש"י:

* ברצוני להודות לעורכים על הערותיהם, שכמה מהן שובצו בגוף המאמר.

1 איגרות הגר"ד הלוי (משנת תרע"ו עד שנת תש"א); מכתבי הלכה ודברי תודה, ירושלים

תשס"א, עמ' קפה, באיגרת משנת תרפ"ח.

הרב שלמה זאב פיק

לא אבין דברי רש"י בפרשת בחקתי על הכתוב לא יקדיש איש אותו, שכתב וז"ל: לשם קרבן אחר, לפי שאינו שלו. עכ"ל. והרי כל הך איסורא שלא יקדיש אותו לשם קרבן אחר הוא איסורא של אין משנין את הקדשים מקדושה לקדושה, כמבואר בתמורה דף לב וברמב"ם סוף הלכות תמורה (פ"ד הי"א). והא דאם הקדיש בכור לשם קרבן אחר ההקדש השני אינו חל אינו משום חסרון בעלים, אלא דכיון דהוא קדוש בקדושת בכור, ממילא הוי זה הפקעה מקדושות אחרות דאינו יכול להתפס בהן, ודברי רש"י צע"ג.

דברי הרב זצ"ל מבוססים על הסברה שעצם העובדה שכבר חל על הבהמה שם של קרבן אחר היא המונעת החלת קדושה אחרת, ואין הדבר נובע מחסרון בעלות. ראיה לכך יש מהמשך דברי הרמב"ם שם:

...שאין משנין אותן מקדושה לקדושה, אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית. כיצד: אם הקדיש לבדק ההיכל לא ישנה לבדק המזבח וכן כל כיוצא בזה, ואין לוקין על לאו זה.

מדברי הרמב"ם משמע שהמשנה מקדושה לקדושה אמנם אינו לוקה, אבל הוא עובר על לאו. והרי בקדשי בדק הבית אין כאן בעלות מצד המקדיש כלל, וההקדש הוא הבעלים, ובכל זאת מי שמנסה לשנות את הקדושה עובר על הלאו. אף שלא פעל דבר בדיבורו, עצם הניסיון להקדיש הוא האיסור (ראה להלן), וכמו שמפרש הכסף משנה שם בהלכות תמורה בשם הר"י קורקוס ז"ל:

ואף על גב דמקדיש בעל מום לוקה, התם שאני דדיבוריה עביד מעשה שמשנה הבהמה מחולין לקדש, אבל כאן לא עביד כלום בדיבוריה כי אין דבריו מועילים כלל, כמבואר שם, גם בכורות פרק אחרון (דף נג ע"ב) אמרו "השתא קדושה חמורה אקדושה קלה לא חיילא קלה אחמורה מבעיא, מאי היא, דתנן אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית אין משנין אותם מקדושה לקדושה וכו'", ומוכח ודאי הכי הוא דלא חיילא ולא אמר כלום.

אולם לפי דברי רש"י שאין משנים מקרבן לקרבן מפני חסרון בעלות, לכאורה עולה שהעובר ומקדיש, מכיוון שלא פעל כלום בדיבורו – אינו עובר על הלאו.

בטעם הדבר שאי אפשר לשנות מקרבן לקרבן, שכפי שביארנו נחלקו בו רש"י ורמב"ם, מסתפק הרב חיים עוזר זצ"ל בחקירתו:

ויש להסתפק הא דלא חל קדושה אחרת אם הוא מצד שאינו שלו ורשות גבוה עליו ואיך יהיה בכחו להקדישו לקדושה אחרת כיון שאינו בעליו ואין אדם מקדיש דבר שאינו שלו; או דיש לומר דבאמת הקרבן שלו, וכדאמרינן (בב"ק עו) מעיקרא תורא דראובן והשתא תורא דראובן, ויש בו הקדש עליו, ויש לו בעלים דקרבנו הוא והיה

שינוי מקרבן לקרבן

בכחו לשנות הקרבן משלמים לעולה וכיו"ב, רק דגזירת הכתוב הוא דגלי רחמנא שלא יקדיש איש אותו שנאמר בבכור דילפינן מיניה בכל הקדשים (שו"ת אחיעזר ב, יו"ד כה, ט).

בעל אחיעזר ממשיך ומאריך בהבאת ראיות לכל צד, אך נראה כצד השני שבדבריו, שעצם האיסור להקדיש מונע מקדושה אחרת לחול. מדברי האחיעזר משמע שעצם האיסור לשנות מקדושה לקדושה הוא הגורם לכך שגם בדיעבד דבריו אינם מועילים (לכאורה, מדין "כל דאמר רחמנא לא תעביד – אי עביד לא מהני"). אך יש מקום להעלות סברה נוספת – שלא האיסור הוא הגורם, אלא הקדושה הנוכחית שחלה על הקרבן היא המפקיעה את האפשרות להחלת קדושה אחרת שיש לה דינים שונים ואולי סותרים לקדושה המקורית, וכך נראים בבירור דברי הרב סולובייצ'ק, בניגוד לדברי האחיעזר. כהמשך לשיטתו קובע הרמב"ם:

כיצד מערימין על הבכור להקדישו למזבח הקדש אחר, מקדישו בבטן קודם שיוולד שנאמר אשר יבוכר לה' לא יקדיש איש אותו, משיבוכר אי אתה מקדישו אבל אתה מקדישו בבטן, לפיכך יש לו לומר מה שבמעיה של מבכרת זו אם הוא זכר הרי זו עולה, אבל אינו יכול לומר זבחי שלמים שאינו יכול להפקיע אותו מקדושתו כדי ליהנות בו, ואם אמר עם יציאת רוב ראשו יהיה עולה הרי זה בכור ואינו עולה. ואין מערימין על בהמת הקדש להקדיש עוברה קדושה אחרת אלא הרי הוא כקדושת אמו, שולדות הקדשים ממעי אמם הם קדושים כמו שביארנו, והרי כל עובר מהן כקדושת אמו ואינו יכול לשנותו בבטן כדרך שעשה בבכור שהבכור ביציאתו הוא שמתקדש (הל' תמורה פ"ד הל' י"ב-י"ג).

כלומר, הזמן הקובע את תחילת האיסור להקדיש עובר בכור הוא הזמן שבו חלה בפועל קדושת הבכור על העובר, והדבר אינו תלוי במידת הבעלות הממונית שיש לבעלים עליו.

ב. האם המשנה מקרבן לקרבן עובר בלאו?

הרב ירוחם פערלא כתב בביאורו על ספר המצוות לרס"ג:

"ויקדישו בכור תם". כתיב (בפרשת בחוקותי) "אך בכור אשר יבכר לשם בבהמה לא יקדיש איש אותו". ומבואר (סוף פ"ח דערכין, כט ע"א) דהך קרא הוא אזהרת לאו שלא להקדיש אותו הקדש מזבח לשם קרבן אחר. והנה הבה"ג וסיעתו ז"ל לא מנו לאו זה. ולפנינו יתבאר טעמם בזה. וכן רבנו הגאון ז"ל באזהרותיו שעל פי עשרת הדברות לא מנה לאו זה. ונמשך בזה אחר הבה"ג. אבל כאן חזר בו ומנאו.

והנה הרמב"ם ז"ל וכל הבאים אחריו מנו אזהרה זו בכל הקדשים כולן. כמבואר בספר המצוות (לאוין קז. ובפ"ד מהל' תמורה הלכה י"א) עיין שם (לאוין, רלא). בעניין הלאו, יש לעיין במשנה ובסוגיה בסוף פרק שמיני של מסכת ערכין (כט ע"א):

מתני'. רבי ישמעאל אומר: כתוב אחד אומר "תקדיש" וכתוב אחד אומר "לא יקדיש". אי אפשר לומר תקדיש – שהרי כבר נאמר לא יקדיש, אי אפשר לומר לא יקדיש – שהרי כבר נאמר תקדיש, הא כיצד? מקדישו אתה הקדש עילוי, ואי אתה מקדישו הקדש מזבח.

גמ'. ורבנן? "אל תקדיש" – מיבעי ליה ללאו, "תקדיש" מיבעי ליה לכדתניא: מנין לנולד בכור בעדרו שמצוה להקדישו? שנאמר: "הזכר תקדיש". ורבי ישמעאל? אי לא מקדיש ליה לא קדוש? קדושתו מרחם הוה! וכיון דכי לא מקדיש ליה קדוש, לא צריך לאקדושיה.

כלומר: לגבי בכור נאמר בויקרא (כ"ז, כו): "אֵךְ בְּכוֹר אֲשֶׁר יִבְכֹּר לֵה' בְּבִהְמָה לֹא יִקְדִישׁ אִישׁ אֹתוֹ", ואילו בדברים (ט"ו, יא) נאמר: "כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יוֹלֵד בְּבִקְרֶךָ וּבְצֹאֲנֶךָ הַזָּכָר תִּקְדִישׁ לֵה' אֶל־הֵיךָ". רבי ישמעאל מתרץ שהפסוק "תקדיש" בא ללמדנו שניתן להקדישו הקדש עילוי (כלומר, שניתן להקדיש לבדק הבית את טובת ההנאה שיש לו מנתינת הבכור לאיזה כהן שירצה), והפסוק "לא יקדיש" מלמדנו שאם הקדישו לקרבן אחר – **ההקדש לא חל**.

רבנן לעומת זאת סוברים שהפסוק "לא יקדיש" בא **לאסור (בלאו)** על הקדשת הבכור לקרבן אחר, והפסוק "יקדיש" מלמדנו על **המצווה** להקדישו בפה, למרות שהוא קדוש מרחם.

לגבי מצוות הקדשת הבכור בפה כותב הרמב"ם:

מצוה להקדיש בכור בהמה טהורה, ויאמר הרי זה קדש, שנאמר "תקדיש לה' א-להיך". ואם לא הקדישו הרי זה מתקדש מאליו וקדושתו מרחם היא (הל' בכורות פ"א ה"ד).

כלומר, הרמב"ם פסק כרבנן, ואם כן מוכרחים לומר שלשיטתו המשנה מקרבן לקרבן עובר **בלאו**, כרבנן (בניגוד לרבי ישמעאל שלא הזכיר בדבריו איסור לאו אלא רק שההקדש לא חל).²

² ראה רש"י על המשנה שם בדף כח ע"ב: "אלא בכדי טובתה – טובת הנאה שיש לו בה יתן לכהן. כיצד, שור זה עולה והחרימו אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשור זה להקריבו עולה שאינו חייב, כלומר אדם שאינו חייב עולה אם ימצא בזול נוטלו להקריב דורון לקונו, וכאותן דמים יתן זה שזו היא טובת הנאה שיש לו בה שהרי אם מתה או נגנבה אינו חייב באחריותה ומשהפרישה יצא ידי חובתו ומעתה אם תאבד אינו מפסיד אלא שלא הקריב דורון לקונו הרי

שינוי מקרבן לקרבן

והנה, במשנה הקודמת יש מחלוקת בעניין חרמים, האם ניתנים הם לבדק הבית או לכהנים (ערכין כח ע"ב):

מתני'. חרמי כהנים אין להם פדיון, אלא נותנים לכהנים כתרומה. ר' יהודה בן בתירא אומר: סתם חרמים לבדק הבית, שנאמר (ויקרא כ"ז): כל חרם קדש קדשים הוא לה'; וחכמים אומרים: סתם חרמים לכהנים, שנאמר (שם): כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו. אם כן למה נאמר כל חרם קדש קדשים הוא לה'? שחל על קדשי קדשים ועל קדשים קלים.

כלומר: חכמים דורשים מהפסוק: "כל חרם... קדש קדשים הוא" – שלקודשים יש הקדש עילוי, ומי שעושה זאת צריך לתת את דמי טובת ההנאה לכהנים. אלא קשה, איך ר' יהודה בן בתירא יודע את הדין של הקדש עילוי, שהרי הפסוק שממנו למדו חכמים דין זה מיועד לעיקר הדין של ר"י בן בתירא, שסתם חרם לבדק הבית. אכן, כך שאלה הגמרא שם בדף כט ע"א, וכך השיבה: "ורבי יהודה בן בתירא, דחל על קודשי קודשים ועל קודשים קלים מנא ליה? סבר ליה כרבי ישמעאל". וכך פירש רש"י שם: "סבר לה כרבי ישמעאל – דמפיק לה במתניתין מיקדיש ואל תקדיש".

לסיכום, נמצא שר' יהודה בן בתירא סבור כר' ישמעאל, וסתם חרמים לבדק הבית ודין הקדש עילוי נלמד מ"תקדיש", ומ"לא תקדיש" לומדים שאין מקדישים להקדש מזבח, ואין צורך להקדיש את הבכור (כמסקנת הסוגיה בדף כט סוף ע"א, והובאה לעיל). לעומת זאת, לפי רבנן סתם חרמים הם לכהנים, מ"לא תקדיש" לומדים שהמקדיש קרבן לקדושה אחרת עובר בלאו, ושהקדשו לא חל, והאפשרות להקדיש הקדש עילוי נלמדת מ"כל חרם... קדש קדשים הוא לה".

אם כן, לשיטת רבי ישמעאל ש"תקדיש" מלמדנו על אפשרות ממונית להקדיש קרבן (לדמי טובת הנאתו), נמצא ש"לא תקדיש" היינו אי-אפשרות ממונית להקדישו להקדש מזבח – מפני שהקרבן אינו בבעלותו (וכפי שביאר רש"י בביאורו לתורה, והובאו דבריו בראשית המאמר).

שיטת רש"י

למדנו במשנה במסכת ביצה (לו ע"ב):

שהפסיד העלאת עולה שאינו חייב. ואית ספרים דכתב בהן להעלות עולה שאינו רשאי והיא היא". ראה עוד תוס' בכורות דף נג ע"ב, ד"ה הקדש עלוי.

כל שחייבין עליו משום שבות, משום רשות, משום מצוה, בשבת – חייבין עליו ביום טוב. ואלו הן משום שבות... ואלו הן משום רשות... ואלו הן משום מצוה: לא מקדישין, ולא מעריכין, ולא מחרימין...

ופירש רש"י שם: "ולא מחרימין – הרי בהמה זו חרם, וסתם חרמים לבדק הבית". נמצא שרש"י פירש כר' יהודה בן בתירא הסבור כר' ישמעאל. אם כן, לפי רש"י שינוי מקרבן לקרבן איננו אפשרי מבחינה מציאותית, מפני שאינו שלו, אך אינו איסור לאו. מכאן ניתן להסיק שבה"ג וסיעתו שלא מנו איסור זה בכלל הלאווים סברו גם הם ש"לא תקדיש" היינו לא תוכל להקדיש, ואינו לאו.³

שינוי מקדושה לקדושה בקדשי בדק הבית

כתבנו לעיל שהרמב"ם הולך לשיטתו שהדין ש"אין משנים מקדושה לקדושה" קיים גם בקדשי בדק הבית, ואף שבמניין המצוות הקצר ניסח את המצווה כמתייחסת לקרבנות בלבד:

שלא לשנות הקדשים מקרבן לקרבן שנאמר בבכור "לא יקדיש איש אותו", כלומר לא יקדישו לקרבן אחר

אבל בניסוח של הלאו בהקדמה להלכות תמורה כתב הרמב"ם:

הלכות תמורה... וזה הוא פרטן... (ג) שלא ישנה הקדשים מקדושה לקדושה.

משמע שהאיסור כולל גם קדשי בדק הבית, וכמו שציטטנו לעיל.

אולם הראב"ד שם בהל' תמורה פ"ד הי"א חולק על הרמב"ם וכותב:

אמר אברהם: זה לא ידעתי מנין לו שהרי כולן מקדשי בדק הבית הם באים כדתניא הקטרת וכל קרבנות הצבור מביאין מתרומת הלשכה, מזבח הזהב לבונה וכלי שרת

³ מהלך זה ליישוב שיטת רש"י הינו על פי דברי ביאורו של הרב ירוחם פערלא לספר המצוות לרס"ג, לאוין ל"ת רלא. כך כתב: "ואדרבה מדלא כתב גם שם שחייב להקדישו בפיו ולומר הרי זה בכור על כרחך סבירא ליה דליכא מצוה להקדישו בקדושת בכור, דמאליו קדוש. ואם כן הבה"ג לטעמיה אזיל דפסק כרבי ישמעאל, ואם כן אין כאן לאו אפילו בבכור. ולכן לא מנו הבה"ג וסיעתו ז"ל לאו זה במנין הלאוין. ובהכי ניחא נמי מה שפירש"י ז"ל (בפרשת בחקתי) על קרא דלא יקדיש איש אותו, וז"ל: לא יקדיש אותו לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו עכ"ל, עיין שם. הרי שפירש שאינו אלא שלילה שאינו יכול להקדישו, ולא פירש שהוא אזהרת לאו שאינו רשאי להקדישו, והיינו משום דרש"י לטעמיה אזיל דמבואר (בפרק בתרא דביצה לו ע"ב) דסבירא ליה דקיי"ל סתם חרמים לבדק הבית עיין שם. וא"כ קיי"ל כר"י דלא צריך לאקדושי. ולכן ממילא מבואר דלא יקדיש אינו אלא שלילה ולא אזהרת לאו."

שינוי מקרבן לקרבן

באין ממותר נסכים, מזבח העולה לשכות ועזרות באין מקדשי בדק הבית, חוץ לחומת העזרה באין משירי לשכה וכו' אלמא אין שינוי בין קדשי היכל לשאר עזרות ולא למזבח. ואולי טעה במה שאמרו "אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית אין משנין אותן מקדושה לקדושה", והוא סבור כמו שאין משנין מקדשי הבית אפילו מקרבן לקרבן כך אין משנין בבדק הבית אפילו מבדק לבדק, ואינו כן, שקדשי מזבח אפילו מקדשים קלים לחמורים אין משנים ואין ממעטים באכילת קדשים אבל בדק הבית מה יש בין זה לזה והרי הוא מודה שמשנין בדק הבית, קדשי מזבח יש מהן נאכלין ויש שאינן נאכלין יש מהן ליום אחד ויש מהם לשני ימים והנאכלין ליום אחד לא שוו במתנותיהם אלא אלו מכפרין ואלו אין מכפרין דין הוא שלא ישתנו מזה לזה אבל בקדשי בדק הבית מה הפרש בין זה לזה.

נמצא שנחלקו הראב"ד והרמב"ם האם המשנה ייעוד של קודשי בדק הבית עובר על לאו.

הרב יצחק זאב סולובייצ'יק מבריסק זצ"ל⁴ תולה את שיטת הראב"ד בשיטת רש"י, שפירש את המשנה במסכת תמורה (לב ע"א): "אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית – אין משנין אותן מקדושה לקדושה":

"מקדושה לקדושה" – דקדשי בדק הבית שהקדישם למזבח לא עשה כלום ובקדשי מזבח אין משנין מקדושת עולה לשלמים ומשלמים לעולה.

כלומר, רש"י מבחין בין קדשי בדק הבית שבהם המשנה "לא עשה כלום" ובין קדשי מזבח שבהם "אין משנים". אמנם צריך לומר שרש"י הסכים עם הראב"ד רק לענין קדשי בדק הבית שאין בהם 'דין משנים' כלל וכלל, אבל בקדשי מזבח אין הסכמה בין רש"י לבין הראב"ד, שהרי משמע מדברי הראב"ד שהוא מסכים עם הרמב"ם לסיבה שבגללה אין משנים מקרבן לקרבן.

אמנם צריך להסביר מדוע שינה רש"י את לשונו, שבקדשי בדק הבית כתב "לא עשה כלום" ולעומת זאת בקדשי מזבח כתב: "אין משנים". ונראה לומר בזה שהסיבה שלשיטת רש"י בקדשי בדק הבית "לא עשה כלום" היא שקדושת בדק הבית חלה מדין קניין להקדש ולפיכך בבדק הבית אין הבדל בין קדושה זו לזו, כלומר שאין קניין לאדם

4 בחידושי מרן ר"ז הלוי, חידושים וביאורים על הרמב"ם, ירושלים תשל"א, עמ' 116, וראה דבריו במה שהאר"ק להסביר המחלוקת בין רש"י והראב"ד לבין הרמב"ם בעניין אין משנין מקדושה לקדושה בקודשי בדק הבית.

לשנות את הקדושה.⁵ אמנם בקדשי המזבח יש מחלוקת בין רבי ישמעאל לבין רבנן מדוע אין משנים, ולכן כתב רש"י סתם "אין משנין" – כל אחד לפי שיטתו.

בזה מתבארת שיטת רש"י ומיתרצת קושיית הרב סולובייצ'יק זצ"ל שבה פתחנו. הרב סולובייצ'יק הביא ראיה לשיטתו מדברי המשנה על פי ביאור הרמב"ם שהאיסור חל גם על קדשי בדק הבית. אמנם, רש"י נאמן לביאורו, שהן בקדשי בדק הבית והן בקדשי מזבח אין לאו.

סיכום

מצאנו מחלוקת בין הרמב"ם ובין רש"י האם הלאו לשנות קודשים מקרבן לקרבן פירושו שהלאו עצמו או שם קרבן אחר שכבר חל על הקרבן מונע את החלת הקדושה, וכך למד הרמב"ם; או שמא אי אפשר לשנות קודשים מקרבן לקרבן מפני שיש חיסרון בבעלות הקרבן, וכפי שלמד רש"י. נראה שמחלוקת זו תלויה במחלוקת תנאים אם בכלל יש איסור לאו לשנות מהקדש להקדש. לפי רבנן יש איסור לאו, ולפי רבי ישמעאל אין איסור לאו, והרמב"ם פסק כרבנן, לעומת כמה מוני מצוות שלא מנו איסור לאו זה.

מצאנו עוד מחלוקת בין רבי יהודה בן בתירא, שסובר שסתם חרמים לבדק הבית, ובין חכמים הסוברים שסתם חרמים לכהנים. על פי הסוגיה בערכין לדעת רבנן סתם חרמים לכהנים, מ"לא תקדיש" לומדים שיש לאו לשנות הקדש וששינוי זה לא חל, והקדש עילוי נלמד מהפסוק "כל חרם... קדש קדשים הוא לה". לעומת זאת ר' יהודה בן בתירא סבור כר' ישמעאל, שסתם חרמים לבדק הבית ודין הקדש עילוי נלמד מ"תקדיש", ומ"לא תקדיש" לומדים שאין צורך להקדיש את הבכור, והסיבה שאין משנים קדושת קדשי מזבח היא מפני שהחיסרון בבעלות מעכב את הכוח להקדיש הקדש מזבח.

5 על פי דברי ר' חיים שהובאו ברשימות שיעורים שנאמרו על ידי מרן הגאון הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל על מסכת ב"ק, נרשמו ונערכו ע"י הרב צ"י רייכמן, תש"ס, ח"א, עמ' מו; ח"ב, תשס"ה, עמ' תפ, עיי"ש. לעוד הסבר ברש"י, ראה ספרו של הרב מרדכי אילן, תורת הקודש, ח"ב סי' לט. לשיטת הראב"ד עצמו בקדשי בדק הבית, ראה דברי הרב מבריסק הנ"ל, וכן דברי אהיו, הרב משה הלוי סולובייצ'יק, חידושי הגר"מ הלוי, חידושים וביאורים לפי סדר הרמב"ם, ירושלים תש"ן, עמ' קכג.

שינוי מקרבן לקרבן

רש"י פירש את סתם המשנה בביצה כר' יהודה בן בתירא, הסבור כר' ישמעאל שאין איסור לאו לשנות מקדושה לקדושה, ואם כן אי אפשר לשנות מפני שאינו שלו, וכדברי רש"י בפירושו בתורה. כמו כן רש"י סבור שהוא הדין בקדשי בדק הבית מפני שהם אינם שלו, מה שאין כן לפי הרמב"ם, שלשיטתו איסור הלאו שייך הן בקדשי מזבח והן בקדשי בדק הבית.